

Noord-Brabant strijdtoneel

De gevechten in Noord-Brabant september-november 1944 in strategisch perspectief

door

WIM KLINKERT

De bevrijding van het grondgebied van de provincie Noord-Brabant heeft een merkwaardig verloop gekend. De operatie *Market Garden* leidde in september 1944 tot de bevrijding van plaatsen in het oosten van de provincie als Eindhoven, Veghel, Uden en Grave. Maar na de bevrijding van Eindhoven op 18 september moest Breda nog zes weken op zijn bevrijders wachten. Waarom moest dat zo lang duren? Was de Duitse tegenstand zo hevig of moeten we de oorzaak aan Geallieerde zijde zoeken? Ook nog dichterbij huis zien we opmerkelijke vertragingen, zo werd Baarle-Nassau op 3 oktober door de Eerste Poolse Pantserdivisie bereikt, maar pas drie weken later bevochten de Polen de vrijheid van Gilze-Rijen, Dorst en natuurlijk Breda.

Ten slotte bestaat er binnen de provincie per stad en streek een groot verschil in de hevigheid van de strijd en de mate van verwoesting. Van de grote steden heeft vooral 's-Hertogenbosch onder dagenlange zware straatgevechten geleden, terwijl andere, waaronder Breda, Roosendaal en Tilburg, er met nauwelijks of geen verwoestingen vanaf kwamen. Van de kleinere plaatsen moet zeker Moerdijk worden genoemd, dat extreem door het oorlogsgeweld is geteisterd, zoals trouwens meer plaatsen in de Westhoek. Noordwest-Brabant kan zich zelfs met onder meer de Peel, Woensdrecht-Hoogerheide en omgeving en westelijk Zeeuws-Vlaanderen scharen in de groep door het oorlogsgeweld zwaarst getroffen streken van ons land.

In deze bijdrage wil ik ingaan op de achterliggende redenen waarom het van 17 september tot 7 november heeft moeten duren voordat Brabant ten zuiden van de Maas was bevrijd en waarom dat vooral ten koste van bepaalde steden en streken is gegaan. De aandacht zal dan in hoofdzaak moeten uitgaan naar de militair-strategische besluiten van de Geallieerde legerleiding en naar de mate waarin de Duitsers bereid waren zich in te spannen om Noord-Brabant onder hun controle te houden. Met andere woorden, hoe belangrijk was Noord-Brabant voor de Duitse legerleiding?

Het verhaal begint bij de mislukking van de gewaagde operatie *Market Garden*. In de nacht van 25 op 26 september vond de dramatische evacuatie van de resterende Britse para's uit Arnhem plaats. Veldmaarschalk Bernard Montgomery's ambitieuze, risicovolle poging snel de Rijn over te steken om zijn Britse leger het schijnbaar verslagen Duitse leger de genadeklap toe te brengen was mislukt. Weliswaar waren

de Geallieerden van de Belgisch-Nederlandse grens tot Nijmegen doorgedrongen, de rivierovergang waarom het allemaal was gegaan, was niet tot stand gekomen. De vraag was, hoe nu verder?

Voor Montgomery was het antwoord duidelijk. Hij wilde alsnog proberen de sprong over de Rijn te maken, maar nu vanuit Nijmegen. De overgang zou dan meer oostwaarts, op Duits grondgebied, plaats moeten vinden. De militaire blik van de bevelhebber bleef dus op het Ruhrgebied en verder gericht. Maar het was niet Montgomery die in volle vrijheid beslissingen van dergelijk hoog strategisch belang nam, hoe graag hij dat ook wilde. Zijn superieur, de Amerikaanse generaal Dwight Eisenhower, bepaalde, in overleg met politieke en militaire autoriteiten, de strategie en Eisenhower had met vele, uiteenlopende belangen rekening te houden. Eisenhower's Amerikaanse ondercommandanten als Bradley en Patton vochten op andere fronten tegen de Duitsers. Montgomery deed voor zijn ambitieuze noordelijke aanval zo'n groot beroep op de aanwezige middelen, dat de Amerikanen bijna pas op de plaats moesten maken, om een Britse commandant de oorlog te laten beslissen. Dit was politiek een onverteerbare zaak. Montgomery had weliswaar een uitzonderingspositie gekregen, om zijn *Market Garden* plan uit te voeren, maar dat was slechts voor korte tijd geweest. Nu de Duitsers bij lange na nog niet gebroken bleken, neigde Eisenhower er weer sterk toe terug te keren naar zijn oorspronkelijke opzet: de Duitsers aanvallen over een breed front, van Nederland tot aan de Zwitserse grens met minder geprononceerde zwaartepunten dan Montgomery voorstond. Bovendien wilde Eisenhower op korte termijn streven naar de opening van de haven van Antwerpen om de bevoorrading van de Geallieerde legers te vergemakkelijken.

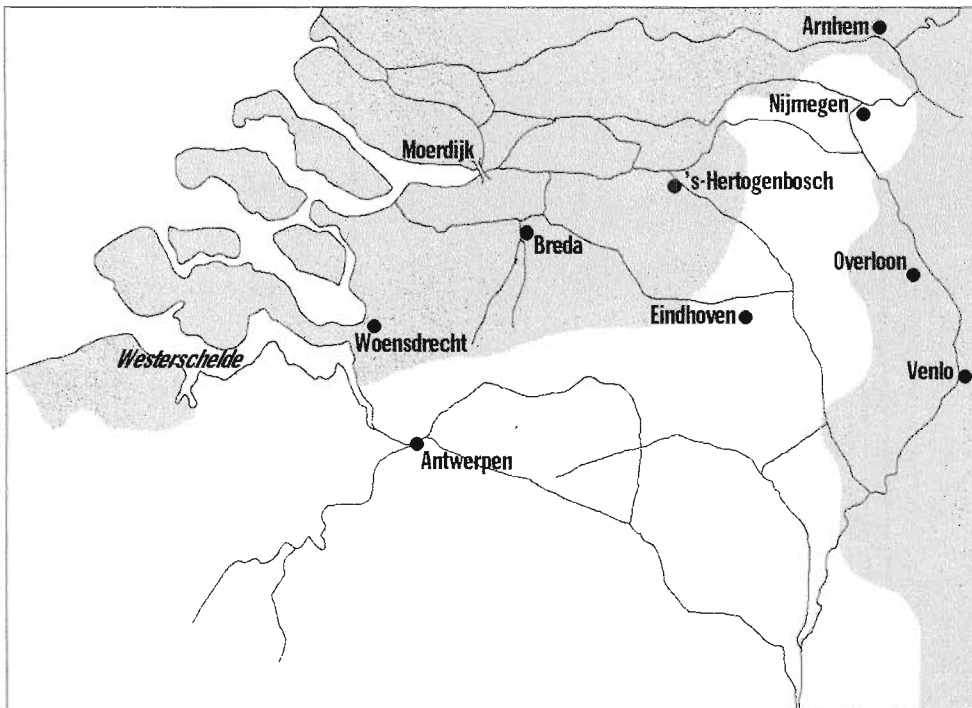
Bevoorrading was het grote Geallieerde probleem. Weliswaar was Antwerpen reeds op 4 september bevrijd, waarbij de omvangrijke havenfaciliteiten onbeschadigd in Geallieerde handen waren gevallen, maar de haven was onbruikbaar zolang de Duitsers nog de controle hadden over de oevers van de Westerschelde. De aanvoer van munitie, wapens, personeel, voeding enz. geschiedde over afstanden van honderden kilometers vanuit de Normandische havens. Bij de snelle Geallieerde opmars door Noord-Frankrijk en België van augustus 1944 was immers afgezien van massale tijdrovende operaties tegen de door de Duitsers zwaar verdedigde Kanaalhavens. Vrijmaking van de toegang tot Antwerpen was de zeer gewenste oplossing om deze benarde logistieke situatie op te lossen. Eisenhower had Montgomery's 21 Legergroep opdracht gegeven Zeeland aan te vallen, deze zware taak had de veldmaarschalk aan het Eerste Canadese Leger gegeven, dat hiervoor echter te weinig middelen ontving. Montgomery's blik was immers naar het oosten gericht, om daar een snelle doorbraak te verwezenlijken. Hier ligt dan ook één van de militair-strategische verschillen van inzicht tussen Eisenhower en Montgomery. Montgomery wilde zijn zwaartepunt bij Nijmegen leggen, maar Eisenhower achtte het van veel groter belang, in het kader van de totale Geallieerde strategie, eerst Antwerpen vrij te maken. Montgomery, zeer populair bij de Britten, meende zich als militair leider van Amerika's belangrijkste coalitiepartner wel te kunnen veroorloven Eisenhower's wensen voorlopig naast zich neer te leggen. Bovendien was hij van mening dat de militaire kwaliteiten van de Amerikaanse opperbevelhebber, die inderdaad nauwelijks operationele commando-ervaring had, op zijn minst twijfelachtig waren.

Daarenboven verbleef Eisenhower in rijke hoofdkwartieren honderden kilometers achter het front, hetgeen Montgomery, die bij voorkeur in een caravan dicht bij zijn troepen verbleef, onjuist vond. In het najaar van 1944 had Montgomery zijn tactisch hoofdkwartier opgesteld bij Eindhoven. Als dat maar enigszins mogelijk was, vermeed Montgomery persoonlijke ontmoetingen met Eisenhower. Bovendien speelde bij Montgomery de overtuiging mee, dat wilde het Britse leger nog een rol van belang in de slotfase van de oorlog spelen, het nu deze kans moest grijpen. Groot-Brittannië was na vijf jaar oorlog uitgeput, terwijl de Amerikanen over schier onuitputtelijke voorraden mensen en materieel konden beschikken. Het besluit van Eisenhower van 1 september 1944 Montgomery het bevel over alle Geallieerde landtroepen, dat hij sinds de invasie in Normandië gevoerd had, te ontnemen, weerspiegelde deze stand van zaken, maar Montgomery had Eisenhower deze daad nog niet vergeven. Iedere tegenslag in de strijd bracht deze conflictstof weer in alle hevigheid naar boven en de Duitsers zouden hier nog alle gelegenheid voor geven.

Het Duitse leger had zich in september enigszins kunnen herstellen van de chaotische terugtocht door Frankrijk en België van de weken daaraan voorafgaand. Teruggetrokken eenheden uit Frankrijk, nieuw samengestelde eenheden aangevoerd uit Duitsland en eenheden die de Nederlandse kust bewaakten hadden zich in Zuid-Nederland verzameld en voerden vanaf 17 september voortdurend strijd tegen de Geallieerde inbraak in het front van Eindhoven tot Nijmegen. Net als aan Geallieerde zijde, was ook aan Duitse zijde onder de hoogste bevelhebbers geen eenduidigheid aan opvattingen. Op 24 september had Hitler bevolen dat Noord-Brabant tot elke prijs verdedigd moest worden om de Geallieerden het gebruik over de Westerschelde te ontzeggen. De operationele commandanten, veldmaarschalk Gerd von Rundstedt als opperbevelhebber van het Westfront en veldmaarschalk Walter Model, commandant van Legergroep B, hadden echter reeds ingezien dat wat ten hoogste bereikt zou kunnen worden een vertraging van de Geallieerde opmars was, waarbij tijd werd gewonnen om de *Westwall* te versterken. Bovendien was het zaak de legers niet te laten vernietigen, maar deze in zodanige staat terug te trekken dat een nieuwe verdedigingslinie langs de grote rivieren effectief bemand en bewapend kon worden. Het was voor de Duitse commandanten natuurlijk wel moeilijk zich tegen Hitlers bevelen te verzetten, al waren deze militair onzinnig omdat de middelen ze uit te voeren ten enen male ontbraken. De Duitse verdediging van Noord-Brabant biedt dan ook een aardige kijk op de positie van de Duitse commandanten te velde, die proberen te redden wat er te redden valt - en dus in praktijk kiezen voor behoud van hun leger - en die zich ook dienen te houden aan de bevelen vanuit de ver weg gelegen *Wolfschanze* van de zelf uitgeroepen 'grootste veldheer aller tijden'.

Het initiatief lag in Geallieerde handen. De eerste dagen na de mislukking van *Market Garden* was Montgomery, zoals reeds opgemerkt, nog steeds met zijn gedachten bij de aanval op het Ruhrgebied. Van Eisenhower waren nog geen uitdrukkelijke bevelen gekomen hier verder van af te zien. In dit kader dienen dan ook de gevechten bij Overloon te worden gezien. Montgomery wenste, ter beveiliging van zijn opmars naar Duitsland, het Duitse bruggehoofd in Noord-Limburg, tussen de corridor en de Maas, in handen te krijgen. Dit werd één van de grote Geallieerde

misrekeningen van de strijd op Nederlands grondgebied. Opnieuw bleek hoezeer de Duitsers nog in staat waren een krachtige verdediging te voeren, vooral gebruikmakend van de terreinomstandigheden. De schaarse opmarsmogelijkheden in het natte Peelgebied werden door relatief weinig troepen effectief geblokkeerd. Tussen 30 september en 6 oktober probeerden Amerikanen, Britten en Belgen de Maas te bereiken, maar tegenover grote eigen verliezen, konden zij slechts enkele luttele kilometers terreinwinst stellen. De eerste poging van Montgomery zijn flank in de Peel veilig te stellen werd een debâcle, waardoor zijn positie ten opzichte van Eisenhower danig verzwakte. De trage Canadese opmars nabij Woensdrecht kon daar weinig aan veranderen.

1. De ligging van het front in het najaar van 1944. (AVC-KMA)

Gelijktijdig met de gevechten in de Peel begon een aanval van twee Britse divisies en de Eerste Poolse Pantserdivisie, onder bevel van het Eerste Canadese Leger, vanuit Noord-België naar Tilburg en, zo was het plan, 's-Hertogenbosch. Deze aanval, die tot de bevrijding van Baarle-Nassau en omgeving zou leiden, moet dus ook in het kader van Montgomery's oostwaartse oriëntering worden gezien. Deze troepen moesten de corridor aan de westzijde versterken, zodat meer troepen beschikbaar waren om de aanval in de richting van Duitsland in te zetten. Ook deze aanval werd, net als die in de Peel, een fiasco. Het eerste aanvalsdoel, Tilburg werd niet bereikt. Onder meer door slechte coördinatie tussen Polen en Britten en felle tegenstand van Duitse zijde kwam de opmars tussen Alphen en Goirle tot stilstand.

Montgomery was nu wel genoodzaakt zijn plannen bij de stellen. De twee acties die zijn grote aanval mogelijk hadden moeten maken, waren beide mislukt. Er zat niets anders op dan voorlopig van de grote aanval naar het Ruhrgebied af te zien. Schijnbaar deed de veldmaarschalk dit dan ook op 7 oktober. Hij moest toegeven, dat het beeld dat hij tot dan toe aan Eisenhower had gegeven - dat de aanval op Duitsland geen belemmering vormde voor een gelijktijdige opening van de haven van Antwerpen - een te optimistische, onjuiste voorstelling van zaken was geweest. Vanaf dit moment was voor Eisenhower duidelijk dat Montgomery zijn bewering de oorlog via het Ruhrgebied snel te kunnen beëindigen, nooit zou kunnen waarmaken en dat deze poging zeker niet meer ten koste van Amerikaanse strijdmachten mocht gaan. In de dagen die hierop volgden, kwam de verhouding tussen Montgomery en Eisenhower onder extreme druk te staan, een gevaarlijke breuk tussen beiden dreigde.

Reeds enkele dagen na beide nederlagen bleek Montgomery nog steeds niet van zins zijn aandacht te verleggen. Hij verklaarde weliswaar dat de opening van de haven van Antwerpen van het grootste belang voor de voortzetting van de Geallieerde oorlogvoering was, maar zette desondanks zijn beschikbare eenheden nog steeds in ter voorbereiding van de aanval op het Ruhrgebied. Nieuwe Britse troepen kregen nu het bevel een tweede poging te wagen de Duitsers uit de Peel te verdrijven. Dit ging Eisenhower te ver. Op 9 oktober schreef hij Montgomery een brief die aan duidelijkheid niets te wensen overliet, en waarin hij Montgomery opdracht gaf zijn energie te wijden aan de opening van de toegangsweg tot Antwerpen, ten behoeve van de bevoorrading van het gehele Geallieerde front. Montgomery's reactie grensde aan insubordinatie: opnieuw bewees hij weliswaar lippendienst aan Eisenhowers doelstelling, maar hij handelde er niet naar. De Canadezen moesten de klus aan de Schelde maar klaren, volgens Montgomery was dat mogelijk, terwijl hij zijn aandacht op het oosten bleef richten. Op 11 oktober begon aldus een omvangrijke Britse aanval op de Duitse posities in de Peel. Ten tweeden male toonden de Duitsers bereid te zijn dit moerasgebied met volle inzet te verdedigen, en opnieuw waren de Geallieerde verwachtingen veel te optimistisch. Overloon werd weliswaar veroverd, maar Venlo en de Maas werden bij lange na niet bereikt. Bij Venray kwam het front na een week van felle gevechten, meestentijds in de regen, tot stilstand. Maar dat kwam deze keer niet in eerste instantie door de Duitse tegenstand. Montgomery's eigenzinnig optreden en eigen interpretatie van Eisenhowers bevelen, waren nu toch te ver gegaan. Tijdens de gevechten in de Peel bereikte de ruzie tussen beide commandanten zijn hoogtepunt.

Op 10 oktober belde luitenant-generaal Walter Bedell Smith, chefstaf van Eisenhower, Montgomery met de vraag hoe het nu precies zat met het uitblijven van acties in Zeeland. Dit werd een zeer onaangenaam gesprek, dat eindigde met het dreigement Montgomery's bevoorrading af te snijden. Montgomery reageerde nog dezelfde dag met een brief, waarin hij een al ouder zeer punt weer naar voren haalde, namelijk dat hij naast het commando over het Britse leger, ook dat over het Amerikaanse van Bradley wenste, om een gecoördineerde en sterke aanval op het Ruhrgebied uit te voeren. Nu was voor Eisenhower de maat vol. Hij schreef op 13 oktober een brief terug, waarin hij dreigde Montgomery te ontslaan, wanneer deze

niet meteen zou inbinden. Ten lange leste gaf Montgomery toe. Hij verklaarde onomwonden dat hij zich van nu af aan voor 100% zou wijden aan de opening van de Schelde en dat hij dat zou doen als loyale ondergeschikte. De operaties in de Peel werden daarop vroegtijdig gestopt en de divisies kregen de opdracht zich aan de westzijde van de corridor op te stellen.

De controverse tussen Eisenhower en Montgomery is dus van groot belang geweest voor de bevrijding van Noord-Brabant. Pas toen de opening van Antwerpen het nieuwe zwaartepunt van Montgomery's leger werd, konden de Geallieerden serieus werk maken van de verdrijving van de Duitsers uit Zeeland en uit Noord-Brabant ten zuiden van de Maas.

De Duitse troepen in west- en midden- Brabant behoorden tot het 15 Leger onder commando van generaal Gustav von Zangen. Von Zangen, die met zijn leger de terugtocht vanuit Normandië had meegemaakt, was er reeds enige tijd van overtuigd, dat een hardnekkige verdediging van Noord-Brabant uiteindelijk zou leiden tot de vernietiging van zijn leger, daarom stond hem voor ogen, met stilzwijgende toestemming van zijn superieuren Von Rundstedt en Model, dat wanneer de Geallieerden zouden aanvallen, gepoogd zou worden de terugtochtswegen zo lang mogelijk in handen te houden. Zo werd tijd gewonnen voor de opbouw van nieuwe, definitieve Duitse verdedigingslijnen, waarin zijn leger dan weer een rol zou kunnen spelen. Het diende de Geallieerden in Noord-Brabant dus zeker zo moeilijk mogelijk gemaakt te worden, maar zonder dat daarbij de eigen Duitse middelen om de strijd later voort te zetten, werden vernietigd. In praktijk betekende dit dat de aandacht van de Duitse legerleiding vooral uitging naar de inrichting van verdedigingslijnen die de Geallieerde opmars vertraagden en naar het zo lang mogelijk in handen houden van de terugtochtroutes over de grote rivieren, met name bij 's-Hertogenbosch (de brug bij Hedel), bij Heusden, Keizersveer en Moerdijk. De voorbereiding voor deze terugtocht dateerde al van enkele weken vóór de aanval waartoe Montgomery uiteindelijk op 16 oktober de bevelen uitgaf.

In operatiebevel nummer M532 voor de 21 Legergroep beval Montgomery alle aanwezige middelen in te zetten tegen de Duitse troepen in Zeeland en Noord-Brabant. Alleen als de Duitse troepen volledig tot de grote rivieren waren teruggedragen, kon veilig van logistieke verbindingen tussen Antwerpen en het front gebruik gemaakt worden. De Geallieerde aanval op het Duitse 15 Leger, dat als het ware een bruggehoofd ten zuiden van de Maas vormde, was dus een noodzakelijk gevolg van de keuze de oevers van de Westerschelde te bevrijden.

De Geallieerde aanval in Brabant werd over twee assen gepland. Vanuit de grensstreek ten zuiden van Bergen op Zoom en Roosendaal moesten divisies behorende tot het Eerste Canadese Leger in noordelijke richting aanvallen, terwijl het Tweede Britse Leger vanuit de corridor in westelijke richting zou oprukken, onder meer naar 's-Hertogenbosch. Deze aanvalsrichtingen waren voor de Duitse legerleiding nauwelijks verrassend. Generaal Von Zangen was vooral bezorgd over een Geallieerde aanval, die in westelijke richting direct ten zuiden van de Maas zou gaan, omdat dan de mogelijkheden voor een veilige terugtocht van zijn troepen en zware materieel over de grote rivieren wel eens zeer beperkt konden worden. Het behoud van 's-Hertogenbosch was hem daarom heel wat waard.

Op 20 oktober ging de Geallieerde aanval van start. Ten zuiden van Roosendaal, op Belgisch grondgebied, poogden Britten en Canadezen het front tussen Woensdrecht en Baarle-Nassau, waar kort voordien moeizaam enige Geallieerde vorderingen waren gemaakt, recht te trekken. Gemakkelijk verliep dit niet. Pas na twee dagen van zware gevechten was de grens bereikt. De Britten drongen bij Achtmaal en Zundert, de Canadezen bij Nispen Noord-Brabant binnen. Op dat moment, 22 oktober, ging ook de aanval vanuit de corridor in westelijke richting van start. Het Tweede Britse Leger brak uit naar de lijn 's-Hertogenbosch-Boxtel. Deze opmars verliep relatief snel. De terugtrekkende Duitse troepen hadden weliswaar bruggen opgeblazen en versperringen aangebracht, maar van hevige tegenstand was geen sprake. In het westen boekten de Canadezen stap voor stap voortgang. De Britse aanval in westelijke richting liep vast op 's-Hertogenbosch. Zowel ten oosten van de Brabantse hoofdstad als in de straten van de waterrijke binnenstad werd door Duitse troepen krachtige tegenstand geleverd. Drie dagen lang woedden in de Bossche binnenstad straatgevechten, waarbij zwaar materieel werd ingezet. Delen van de stad, zoals rondom het station, veranderden in rokende puinhopen, terwijl de bevolking angstig in de kelders de uitkomst van de strijd afwachtte. Tezelfdertijd boekten ten zuiden van 's-Hertogenbosch de Geallieerden in de richting van Tilburg aanzienlijke terreinwinst. Duitse eenheden begonnen zich meer en meer in noordelijke richting naar de Maas terug te trekken. De toestand op 27 oktober laat zien hoezeer het Duitse 15 Leger in het defensief is gedrukt: 's-Hertogenbosch en Tilburg waren in Geallieerde handen, de Duitse troepen in dit deel van Brabant hadden het bevel gekregen op Waalwijk en omgeving terug te trekken. Dientengevolge moest ook in West-Brabant het front worden teruggenomen.

Von Zangen begreep dat voor voortzetting van de strijd en beveiliging van een min of meer ordelijke terugtocht, het van het grootste belang was het front aangesloten te houden en alleen daar tegenstand te bieden, waar het terrein zich er goed voor leende. Mogelijkheden hiertoe boden het Afwateringskanaal bij Drunen, ten westen van 's-Hertogenbosch, het terrein in de omgeving van Loon op Zand en de riviertjes Dintel en Mark, met als verlengde het Markkanaal ten noorden van Breda. Om deze reden werd van een krachtige verdediging van steden als Breda, Roosendaal en Bergen op Zoom afgezien. De Geallieerde terreinwinst in West-Brabant op 26 en 27 oktober, is dan ook voornamelijk door deze *planmäßige* Duitse terugtocht te verklaren. De Poolse opmars vanuit de omgeving Baarle-Nassau naar Gilze-Rijen op 27 oktober past in dit verband, maar deze opmars werd nog eens extra bespoedigd omdat de terugtrekking van de Duitse divisies hier ongecoördineerd verliep.

Terwijl het 15 Leger in Noord-Brabant probeerde de Geallieerde opmars zo veel mogelijk te vertragen, besloten Von Zangens superieuren te hulp te schieten. De oostelijke zijde van de corridor, in Noord-Limburg, was zwak bewaakt. Daar een beperkte, maar voor het oog toch gevaarlijke aanval uit te voeren, zou de Geallieerden dwingen troepen in Noord-Brabant uit de strijd te nemen om dit nieuwe gevaar te keren. De gelegenheid leek zichzelf aan te bieden. De Duitsers hadden een zwak bewaakte frontsector in de Peel ontdekt en hadden, omdat bij Aken de gevechten wat geluwd waren, voldoende troepen ter beschikking, waar onder zelfs een *Panzerkorps* met Panter-tanks. Dezelfde Amerikaanse divisie, die bij Overloon zo

duidelijk met de Duitse defensieve kwaliteiten was geconfronteerd, kreeg nu, op 27 oktober, een verrassende Duitse aanval voor de kiezen. De Duitsers slaagden erin bij Meijel een gat van enkele kilometers breedte en diepte in het front te slaan. De Amerikanen werden teruggeslagen. Pas na drie dagen, toen inmiddels Britse steun was gearriveerd - de bevrijders van Tilburg konden meteen weer aan de slag - was de aanval tot staan gebracht en kon een begin gemaakt worden met herstel van de oude frontlijn. Aan Duitse zijde was inmiddels afgezien van pogingen de aanval verder voort te zetten. Het was slechts de bedoeling geweest Geallieerde troepen te binden, dat was tot op zekere hoogte wel gelukt, maar het heeft de Geallieerde strijd in Noord-Brabant niet belemmerd. Het Geallieerde materiële en personele overwicht was bijzonder groot, bovendien konden de Duitsers het zich niet veroorloven langere tijd kwalitatief goede troepen weg te halen uit gebieden als de Westwall bij Aken, die in hun ogen van veel groter belang waren dan zo'n zijtoneel als Noord-Limburg.

In de dagen dat de strijd bij Meijel en Asten woedde, drongen de Geallieerden door tot de laatste Duitse verdedigingslijnen. Op 28 en 29 oktober forceerden de Britten een doorbraak van Loon op Zand naar Kaatsheuvel, terwijl in westelijk Brabant Canadezen, Britten, Amerikanen en Polen op 30 oktober de Duitse verdedigingslijn langs de Mark-Dintel bereikten. De Duitse terugtocht achter deze linie had er mede toe geleid dat ook Breda en Roosendaal zonder gevechten van enige omvang werden bevrijd.

De aanval op wat de Duitsers noemden de *Dintel-Mark-Kanal-Stellung*, was geen gemakkelijke opgave. In het koude, vlakke Brabantse polderland, waarvan de grond bestond uit zware, natte klei moesten de Geallieerden een lange, goed verdedigde waterhindernis oversteken, die voortdurend nauwkeurig door de Duitsers werd bewaakt. Na de mislukking van twee geïsoleerde oversteek-pogingen door Amerikaanse en Poolse troepen op 31 oktober, besloot de Geallieerde legerleiding tot een gecoördineerde nachtelijke aanval op 2 en 3 november langs de gehele stelling. De Canadezen vielen aan bij Steenberg, de Britten verder oostelijk bij Stampersgat, de Amerikanen daarnaast bij Standdaarbuiten en ten slotte de Polen tussen Terheijden en Oosterhout. Hoewel de Duitse tegenstand aanvankelijk nog bijzonder hevig was, bleken zij toch tegen deze Geallieerde aanval niet bestand. Het Geallieerde overwicht in de lucht speelde hierbij een niet onbelangrijke rol. De Duitsers hadden nu geen andere uitweg meer dan zich te concentreren op de evacuatie van hun troepen via Willemstad en Moerdijk. Ten behoeve hiervan diende echter de Geallieerde opmars door de open Westbrabantse polders wel zo veel mogelijk te worden vertraagd en hierin slaagden zij gedurende vijf dagen. Dorpen als Made, Klundert en Zevenbergen hebben hier zeer onder geleden. Maar het zwaarst getroffen is toch Moerdijk.

Moerdijk was door het Duitse leger tot een ware vesting herschapen. Zware betonnen muren versperden iedere dijk. Nadat de Polen zich een weg gevochten hadden door de polders, waarin zij voortdurend bijzonder kwetsbaar waren geweest, konden zij niet zoals de Britten bij Willemstad hun einddoel zomaar binnenlopen, maar kregen zij nog de moeilijke opdracht zich Moerdijk in te vechten. Zwaar anti-tankgeschut moest eraan te pas komen om de betonnen versperringen te vernielen, maar daarachter bleken zich vele mijnen te bevinden. Mijnen waren een door de

Duitsers bijzonder geliefd wapen om Geallieerde vorderingen te vertragen. Pas in de ochtend van 9 november bereikten de eerste Poolse troepen het zwaar verwoeste dorp. Nog tot bij de haven boden Duitse troepen weerstand. De laatste vluchtten per boot, de Moerdijkbruggen waren reeds op 6 november door de Duitsers opgeblazen.

Op 9 november kwam aan de Geallieerde operaties in Noord-Brabant een einde. De Duitsers waren verdreven, maar Von Zangen had zijn leger gered. Na teruggeslagen te zijn vanuit Normandië via Zeeland stond zijn leger, tussentijds wel aangevuld met nieuwe divisies, nu achter de grote rivieren. Het zou korte tijd later weer een nieuwe opdracht krijgen, in het kader van het Ardennenoffensief. Het Duitse leger had met het verlies van Noord-Brabant zeker geen nederlaag van groot militair-strategisch belang geleden, het verlies van de Westerschelde was ernstiger. Noord-Brabant was in strategisch opzicht de vernietiging van een bruggehoofd, dat de Geallieerden toch geen gemakkelijke uitgangspositie voor een directe aanval op de Rijksgrens bood, temeer niet omdat de herfst reeds overtuigend had ingezet.

De gevechten in Noord-Brabant, het is reeds eerder gezegd, waren een gevolg van het Geallieerde besluit de oevers van de Westerschelde in handen te krijgen. Na een bijzonder zware strijd was ook dat gelukt. Enkele dagen voordat de Polen Moerdijk bevrijdden, kon de *Royal Navy* beginnen de Westerschelde vrij van mijnen te maken. Het zou echter nog tot 28 november duren, voordat de eerste schepen van dit water gebruik konden maken.

Montgomery had aan de opdracht van Eisenhower voldaan, maar de eerder geschetste problemen hadden zijn positie toch verzwakt. Op 18 oktober, kort voordat de gevechten in Brabant uitbraken, hadden Eisenhower, Montgomery en de Amerikaanse legergroepcommandant generaal Omar Bradley elkaar in Brussel ontmoet. Toen reeds was bepaald in welke richting verder zou worden aangevallen, wanneer Antwerpen ter beschikking zou zijn. Bradley en niet Montgomery kreeg toen van Eisenhower de opdracht in november de hoofdaanval te leiden, die diens gevolgveel veel zuidelijker, nog onder Keulen zou komen te liggen. Dat hiermee de volgende episode in de Eisenhower-Montgomery controverse was ingeleid moge duidelijk zijn. Montgomery bleef vasthouden aan zijn standpunt dat alleen een omvangrijke aanval via de noordelijke route van het Ruhrgebied de oorlog snel kon beslissen, een aanval die, vanzelfsprekend, hij zou leiden. Toegeven was niet Montgomery's sterkste punt.

Geplaatst in het kader van de militair-strategische doelen en persoonlijke ambities zowel aan Duitse als Geallieerde zijde kan het grillig verloop van de bevrijding van het Noordbrabantse grondgebied voor een belangrijk deel worden verklaard. Natuurlijk hebben ook andere factoren van bijvoorbeeld militair-tactische en logistieke aard hun invloed gehad, maar daarvoor verwijs ik graag naar de omvangrijke literatuur die de laatste decennia over de strijd aan het westfront is verschenen.

LITERATUUR

Gedetailleerd overzicht van de strijd in Noord-Brabant:

J. Didden en M. Swarts, *Brabant bevrijd* (Hulst 1993)

Over de bevrijding van Breda:

J. van Alphen, *Breda bevrijd* (Breda 1994)

A. Hallema, *Breda vertelt van zijn bevrijding* (Breda 1947)

Over Eisenhower, Montgomery en het Geallieerde opperbevel:

S.E. Ambrose, *The supreme commander* (London 1969)

N. Hamilton, *Monty* (New York 1987)

R. Lamb, *Montgomery in Europe 1943-45. Success or Failure?* (London 1983)

F.C. Pogue, *The supreme command* (Washington 1954)

R.W. Thompson, *Montgomery. The Field Marshall* (London 1969)

R.F. Weigley, *Eisenhower's lieutenants* (London 1980)

Over het Britse leger:

L.F. Ellis, *Victory in the West vol. 2* (London 1968)

Over het Canadese leger en de gevechten om de Westerschelde:

C.P. Stacey, *The victory campaign* (Ottawa 1960)

R.W. Thompson, *The eighty-five days. The story of the battle of the Scheldt* (London 1957)

W. Whitaker, *Tug of war. The Canadian victory that opened Antwerp* (Toronto 1984)

Over het Duitse leger:

A. Seaton, *The German Army* (London 1982)

S. Westphal, *The German Army in the West* (London 1951)

Van de Sectie Militaire Geschiedenis van de Koninklijke Landmacht zal in het voorjaar 1995 bij de SDU een nieuw boek verschijnen over de militaire operaties op Nederlands grondgebied september 1944-mei 1945. Dit artikel is gebaseerd op onderzoek dat ten behoeve van deze nieuwe publikatie is gedaan.